

УКРАЇНСЬКА РЕМІСНИЧА ОСВІТА ГАЛИЧИНИ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

13. *Основные термины дизайна: Краткий справочник – словарь.* – М.: ВНИИТЭ, 1988. – 88 с.
14. *Советский энциклопедический словарь / Научно-редакционный совет: А.М.Прохоров (пред.).* – М.: “Советская Энциклопедия”, 1981. – 1600 с.
15. *Станкевич М.Є. Українські витинанки.* – К.: Наукова думка, 1986. – 122 с.
16. *Техническое творчество учащихся: Учебн. пособ. для студ. пед. инст. / Ю.С.Столярова, Д.М.Комский, В.Г.Гетта и др. под ред. Ю.С.Столярова, Д.М.Камского.* – М.: Просвещение, 1989.
17. *Эстетика (словарь).* – М.: Изд. политическая литература, 1989.

Олена Волинська, аспірант кафедри педагогіки
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ

УКРАЇНСЬКА РЕМІСНИЧА ОСВІТА ГАЛИЧИНИ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Автором проаналізовано розвиток української ремісничої освіти молоді у різних навчальних закладах Галичини першої третини ХХ століття.

Постановка проблеми. Сучасна школа України вимагає нових підходів педагогічної науки щодо формування національно свідомої людини. Важливу роль у зазначеному процесі відіграє художньо-освітня галузь. Адже саме тут напрацьовано значний навчально-виховний досвід у галузі професійної освіти України, а саме – ремісничої освіти Галичини, який варто знати з метою використання у практиці сьогодення.

Роботу виконано у контексті програм НДР кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми ремісничої освіти України та Галичини зокрема у мистецтвознавчому напрямі присвячено праці Т.Макиська, Р.Шмагала та ін. [18; 45]. Деякі аспекти професійної освіти Галичини розглянуті у роботах Г.Білавич, Б.Савчука, У.Кецик, О.Ковальчук, Б.Ступарика [1; 11; 12; 36]. Проте у цих дослідженнях не проаналізовано художньо-освітній аспект становлення і розвитку української ремісничої освіти Галичини першої третини ХХ століття.

Метою статті є аналіз розвитку української ремісничої освіти Галичини першої третини ХХ століття щодо використання його у практиці сучасної школи України.

Результати дослідження. Зазначаємо, що ми розглядаємо ремісничу освіту молоді як професійну підготовку ремісників в українських навчальних закладах Галичини різного рівня.

Довідкове джерело – “Великий тлумачний словник сучасної української мови” подає таке тлумачення ремісника: “Особа, яка володіє певним ремеслом і виготовляє на продаж і замовлення вироби ручним кустарним способом, користуючись власними засобами виробництва” [2, 1025]. Варто наголосити, що населення Галичини з давніх часів володіло різними видами ремесел (вишивання, гончарство, килимарство, писанкарство, різьбярство, ткацтво тощо). Розвитку народних ремесел краю сприяла багата сировинна база (вовна, дерево, камінь, оленячі роги тощо), можливість самотужки виготовити потрібні речі або обміняти їх у сусідів і т.д. Проте дослідження доводять, що на початку ХХ століття у Галичині не було українських державних ремісничих шкіл. Економічна криза в краї, високий рівень безробіття і відсутність власної фахової освіти спонукали тогочасну прогресивну громадськість до пошуку шляхів розв’язання цієї проблеми. За відсутністю рідномовних фахових шкіл українська молодь здобувала освіту в німецьких і польських навчальних закладах краю [17]. Навчання у цих школах здійснювалося німецькою та польською мовами. Перевага у прийомі в зазначені навчальні заклади надавалася полякам. За дослідженнями Б.Ступарика, знаємо, що у 1910/11 н.р. 10875 учнів здобувало освіту у 80 доповнюючих професійних школах краю [36].

Нами з’ясовано, що часописи краю досліджуваного періоду висвітлювали питання тогочасної нераціональної ремісничої освіти молоді (“самостійного ремісничого варстату”) в

УКРАЇНЬСЬКА РЕМІСНИЧА ОСВІТА ГАЛИЧИНИ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

промисловій школі чи безпосередньо у майстра на виробництві [13]. Так, юнаки протягом 3 – 4 років навчалися в промисловій школі або варстаті (майстерні) як “термінатори” (відпрацьовували термін у майстра з метою отримання статусу “челядника”), згодом здавали челядничий іспит, далі – три роки челядничої практики у майстра зі складенням іспиту [13]. Слід зауважити, що челядничий іспит був непростим і складався з теоретичної й практичної частин (відповідно до інструкцій “Regulamin egzaminow czeladniczych”, діючих у 1900 – 1930 рр.). Архівний матеріал засвідчує, що теоретичний іспит передбачав перевірку знань з обраного ремесла (відомості з матеріалознавства, купецької стилістики, книговедіння) [4, 14 – 15]. Практичний екзамен (залежно від обраного фаху) полягав у виконанні “штуки” челядничої або “проби праці”, які оглядалися членами комісії в день іспиту [5, 7 – 8]. За результатами складених теоретичного та практичного екзаменів учневі видавали диплом челядника [5, 7 – 8]. З публікацій окресленого періоду знаємо, що Програмою ремісничих іспитів з 1934 р. займався Союз Ремісничих Палат у Варшаві. Кожний ремісничий учень (“термінатор”), який здобув освіту в майстра (“практичний вишкіл”) чи на вечірніх промислових курсах, складав іспити зі свого фаху в Ремісничій Палаті [31]. За результатами складених професійних іспитів видавалася Реміснича карта.

Аналізований матеріал доводить, що згідно з Ремісничою картою за № III. 31/38 від 24 червня 1938 р. М.Павлюку надавалося право самостійно займатися столярним промислом за місцем проживання (Реміснича карта; сімейний архів Н.Соп’як). Звертаємо увагу на те, що Ремісничою картою врегульовувалися також норми праці, правила техніки безпеки та збереження довкілля, передбачалася система покарань за порушення норм проведення промислу, закріплювалися права майстра та його учнів тощо.

Дослідження показує, що становлення фахової української ремісничої освіти в Галичині першої третини ХХ століття було зумовлено не лише потребою підготовки кваліфікованих спеціалістів, але й національною політикою, спрямованою на формування свідомих, грамотних та активних громадян – творців майбутнього суспільства. Це було одним із важливих питань, яке неодноразово порушувалося науковцями, педагогами, громадськістю краю на сторінках часописів. Проблему громадянського виховання учнів українських професійних шкіл Галичини дослідила У.Кецик [11].

Звертаємо увагу на те, що прихильником

становлення та розвитку української фахової освіти Галичини був дописувач до часопису “Рідна школа” Л.Шанковський. Перед громадськістю краю він поставив запитання: “Що варта загальна середня освіта без високої фахової?” [41, 106]. У циклі статей під загальною назвою “За реформу української середньої школи!” Л.Шанковський обґрунтував важливість підготовки інтелігентних ремісників у нових промислових школах Галичини [41 – 44]. Інженер І.Лучинин у статті “Чим є для нас фахове шкільництво?” закликав здібну українську молодь здобувати фахову освіту для покращення добробуту нації [16; 17].

Промисловій освіті Галичини присвячував публікації Д.Коренець [14; 15]. У статті “Фахові школи” він рекомендував молоді для правильного вибору майбутнього професії звертатися особисто або листом-зверненням до “психологічної робітні” – “Порадні для вибору звання”, яка працювала при товаристві “Рідна школа” у Львові [15]. Вважалося, що вибір майбутньої професії та фахової школи залежить від здібностей дитини. За висновками О.Ковальчук знаємо, що педагогічна діяльність Д.Коренця охоплювала також українське торгівельно-кооперативне шкільництво Галичини [12, 10].

Становленню та розвитку української ремісничої освіти в Галичині окресленого періоду сприяла діяльність різноманітних товариств. Так, Львівське товариство “Українська ремісничо-промислова бурса” (1898 – 1939) допомагало учням фахових і художніх шкіл, працюючій молоді отримати професійну освіту. Фінансувалася згадана бурса українським співаком О.Мишугою [18]. Організаційними питаннями у галузі художньо-просвітницької та професійної освіти молоді краю займалися музеї при НТШ, Ставропігійському інституті, Народному Домі. Товариство “Просвіта” закуповувало у художників і народних майстрів національні мистецькі твори для експозиційних виставок, що мало неабияке значення для розвитку професійної ремісничої творчості [35]. Це товариство також передало у фонди львівського Національного музею цінні пам’ятки зі свого архіву та музею (1913; засновник – А.Шептицький) [20]. Зі слів У.Кецик знаємо, що товариство “Просвіта” започаткувало мандрівні професійні курси в селах Галичини та за сприяння кваліфікованих спеціалістів створило власні фахові школи [11, 9]. Українське педагогічне товариство “Рідна школа” у досліджуваній період стало ініціатором заснування промислових шкіл у Коломиї та Станіславі [1]. Заходами товариства “Рідна школа” та спілки “Гуцульське мистецтво” було організовано килимарсько-столярські курси у Косові.

УКРАЇНЬСЬКА РЕМІСНИЧА ОСВІТА ГАЛИЧИНИ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

У Галичині окресленого періоду було створено Комісію фахового шкільництва, яка займалася організацією професійних курсів, майстерень, доповнюючих шкіл тощо, створенням нових робочих місць [40]. Згадана Комісія (з метою підготовки українських ремісників) співпрацювала з товариствами “Міщанське брацтво”, “Зоря”, “Рідна школа”, “Українське технічне товариство”, Союзом українок, кооперативом “Труд” тощо.

За статистичними даними “Книги знання” І.Раковського, на початку ХХ ст. у великих містах Галичини діяло лише 5 окремих українських фахових шкіл [37]. Це були так звані трирічні фахово-доповнюючі школи товариства “Рідна школа”. Окрім цього, було засновано українські школи з робітнями (майстернями) [37]. У п’яти школах товариства “Рідна школа” навчалася 691 особа, працювало 39 “своїх” учителів, 6 гімназійних викладачів за сумісництвом (1938) [39].

Новостворені українські промислові школи здійснювали підготовку національного ремісника, обізнаного з теорією та практикою обраного фаху, загальноосвітніх предметів [39]. Галицька преса першої третини ХХ століття закликала українську молодь навчатися у фахових школах товариства “Рідна школа” [6; 38].

До фахових ремісничих шкіл товариства “Рідна школа” належать:

1) чоловічі фахово-доповнюючі школи (для слюсарів, столярів, токарів, кравців, шевців, фризирів і т.ін.) у Львові, Станіславі, Тернополі, Перемишлі;

2) жіночі фахові школи (з вивчення кравецтва, білизнярства, трикотарства, домашнього господарства, гігієни, загальноосвітніх предметів) у Львові і трирічні шкільні кравецько-білизнярські майстерні у Перемишлі та ін. [38].

Розрізняли такі види фахових шкіл:

1) так звані нижчого типу (ремісничі і фахово-доповнюючі), до яких приймали молодь, яка закінчила 4 класи народної школи;

2) фахові школи гімназійного типу, до яких приймали хлопців і дівчат, які закінчили 6 (7) класів народної школи;

3) фахові школи ліцеальні, до яких приймали молодь, що закінчила 4 класи гімназії нового типу або 6 класів гімназії старого типу.

Окрім цього, з метою підготовки кваліфікованих ремісників, у краї діяли різні професійні курси, вищі фахові школи; передбачалося заснування державних промислових шкіл [44].

Педагог І.Галушинський у статті “Фахове організування в заведеннях праці” окреслив план організації фахового навчання молоді [73]. Згідно з його планом передбачалося:

1) організувати фахове навчання української молоді на базі різних роботодавців (магазини, ремісничі майстерні, промислові підприємства тощо);

2) розробити наукові навчальні плани та контролювати їх виконання;

4) забезпечити ремісничу молодь житлом (організація бурс) [3].

І.Галушинський порушив також питання щодо важливості ознайомлення ремісничої молоді з правилами техніки безпеки (“застереження від нещасного випадку”).

Л.Шанковський запропонував план заснування загальнопромислових (ремісничих) гімназій у краї за американським досвідом [43]. Вважалося за необхідне враховувати територіальне розміщення майбутнього навчального закладу, розвиток місцевих народних промислів. Так, наявність фахових майстерень і бурс сприяла заснуванню ремісничих гімназій у Дрогобичі, Золочеві, Коломиї, Львові, Перемишлі, Рогатині, Самборі, Станіславі, Стрию, Тернополі, Чорткові та ін. [44]. Згодом передбачалося перетворення ремісничих гімназій у спеціальні школи (деревобробну, металообробну, кравецьку тощо), відкриття різнофахових жіночих гімназій із вивчення кравецтва, білизнярства, трикотарства, ткацтва, мережива, гапту, прядільництва, моднярства, домашнього господарства [44].

Згідно з програмою Л.Шанковського у ремісничих гімназіях навчали загальноосвітніх, допоміжних і фахових предметів. Загальне тижневе навантаження на першому та четвертому курсах становило 44 год., на другому та третьому – 48 год. [44]. Аналіз проекту програми ремісничої гімназії показує, що найбільша кількість годин припадала на практичне навчання у майстернях (“варштатах”): на першому – третьому курсах – 20 год., на четвертому – 24 год. на тиждень. Професійна українська реміснича освіта молоді здійснювалася на уроках матеріалознавства, організації підприємств, рисунках, фаховій науці. Вихованців ремісничих гімназій ґрунтовно знайомили з рисунками, на вивчення яких відводилося тижнево 4 год. протягом першого – другого курсів і 3 год. впродовж третього – четвертого.

Досвід організації в краї ремісничих гімназій, шкіл і бурс висвітлювали сторінки часопису “Рідна школа” [21; 28]. Так, І.Кокорудзова (добродійка товариства “Рідна школа”) організувала у с. Дорі навчальний заклад, який складався з деревобробного, шевського та кравецького відділів, забезпечував учнів інтернатом [22].

УКРАЇНЬСЬКА РЕМІСНИЧА ОСВІТА ГАЛИЧИНИ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Навчання проводили отці (оо.) Студити (фахові майстри), керував школою о. Ігумен.

Зібраний матеріал показує, що художні ремесла вивчали в Державній технічній школі Львова на відділі “декораційних штук і артистичного промислу” [14]. На базі закладу було відкрито 4 школи: 2 гімназійного та 2 ліцеального типів. Навчальними предметами, окрім загальноосвітніх, були фахові дисципліни: технологія, організація підприємств, хімія з матеріалознавством, фізика з машинознавством і рисунки. У Державній технічній школі Львова проводилися практичні заняття в майстернях, тривалістю 17 – 27 год. із 41 – 46 год. загального тижневого навантаження. На відділення металообробництва, слюсарних і токарних робіт приймали 14 – 17-річних юнаків, які закінчили 6 класів народної школи [14]. Вступники подавали заяву, метрику, довідку про стан здоров’я, шкільне свідоцтво і складали іспити з польської мови, історії, географії, арифметики, геометрії та рисунків [14].

Нами встановлено, що підготовка українських ремісників здійснювалася також на курсах, які організовувалися при ремісничих гімназіях [8]. Заходами товариства “Рідна школа” було засновано двомісячні курси трикотарства в Коростині (керівник – М.Борис), трикотарства й вишивки в Хирові (М.Іванейко, Г.Малевиц) і тритижневі доповнюючі курси для вчителів фахових шкіл у Львові [15; 32].

Професійно навчали ремесла у краї на спеціалізованих фахових і “дошколюючих” курсах [9; 26]. Слухачі фахових курсів надалі працювали інструкторами та майстрами.

Перша третина ХХ століття характеризувався розбудовою української жіночої ремісничої освіти Галичини [19]. На противагу юнакам, галицькі дівчата мали далеко менші можливості у виборі будь-якого фаху, хоча й відзначалися винятковими художніми здібностями. Галицький мистецтвознавець, директор Національного музею у Львові І.Свенціцький підтвердив думку про естетичні здібності жінок у повсякденному житті [34]. Національно-освітні інтереси жінок висвітлював журнал “Нова хата”, сторінки якого пропагували художньо-промислове, фахово-доповнююче навчання [19].

Звертаємо увагу на те, що справу фахової освіти жінок у Галичині очолював кооператив “Труд”. Заходами кооперативу було організовано трирічні курси крою та шиття. Особливістю навчання було додаткове вдосконалення теоретичних знань учениць на фахово-доповнюючих курсах “Рідної школи”. Курсова освіта передбачала вивчення

рисунків, шиття, крою, теоретичних наук. Після закінчення навчання та дворічної практики в майстерні випускницям присвоювали звання “майстра”, видавали кваліфікаційні свідоцтва з правом організації кравецької робітні [24, 8]. Кооператив “Труд” планував відкриття жіночої промислової школи.

Перша Українська жіноча трирічна фахова школа середнього типу СС (Сестер Службниць) Василян у Львові (1929) сприяла професійній освіті дівчат і подальшому працевлаштуванню випускниць у промислових і торгівельних установах [7]. У закладі навчали теоретичних і практичних предметів. Кваліфіковані педагоги фахової школи знайомили вихованок із жіночим кравецтвом, кроєм і пошиттям білизни, моднярством. На навчання приймали 14-річних дівчат, які закінчили три класи гімназії або сім класів народної школи. Випускниці закладу залучалися до просвітницької діяльності в Галичині [23].

Неабияке значення для становлення художньо-національної і ремісничої освіти жінок у краї, безперечно, мала педагогічна діяльність сестер Олени і Ольги Кульчицьких. Сестри Кульчицькі у своїх виробих відроджували традиції народного мистецтва Галичини, створювали дизайнерські розробки інтер’єрів українського житла – зразки для наслідування у кожній домашній оселі [34].

Кількість учнів, реорганізацію закладів промислового шкільництва в краї висвітлював часопис “Рідна школа” [30]. Так, у 1931/32 н.р. до фахово-доповнюючих шкіл було прийнято 537 учнів, а в 1932/33 н.р. – 342, що свідчило про зростаючу економічну кризу [10].

Згідно зі статистичними даними, на 440 учнів фахово-доповнюючих шкіл Галичини у 1931/32 н.р. було 170 “металівців” (слюсарі, бляхарі, ковалі, бронзівники та ін.), 76 деревообробників (столярі, колодії, теслі), 37 кравців і 50 кравчинь, 52 шевців, 55 спеціалістів інших фахів (фриз’єри, малярі тощо). З них закінчило школу 125 учнів (у тому числі 15 дівчат). Щодо соціального походження учнів фахово-доповнюючих шкіл, то 75% становили діти селян, 18% – ремісників і робітників, решта – діти купців та інтелігенції [10; 39]. Хоча у фахово-доповнюючих школах товариства “Рідна школа” працювало 50 учителів (у тому числі 9 жінок, 7 інженерів і 6 майстрів-інструкторів), проте не вистачало кваліфікованих педагогів – випускників Варшавської трирічної школи ручних робіт [10]. Річне утримання згаданих шкіл становило 50.193.19 золотих (зол.). З цієї суми на учительську платню виділялося 40.589.07 зол., на потреби шкільних бібліотек –

УКРАЇНСЬКА РЕМІСНИЧА ОСВІТА ГАЛИЧИНИ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

403.73 зол., на шкільний інвентар – 664.50 зол., на закупку наукового шкільного приладдя – 464.91 зол. Майно фахово-доповнюючих шкіл (бібліотеки, шкільні наукові приладдя) оцінювалося на суму 23.000 зол. [10].

Звертаємо увагу на те, що розвиткові фахової освіти молоді та української ремісничої преси було присвячено шосту та сьому конференції ремісничої молоді в м. Станіслав (27.11.1932; 04.12.1932) [29; 33]. Становленню в краї ремесла сприяли організація та проведення виставок виробів українського промислу, заснування спеціалізованих часописів “Новітній ремісник” і “Фаховий вістник” [25; 27; 33].

Висновки. Отже, підсумовуючи вищевикладене, стверджуємо, що у першій третині ХХ століття відбулося становлення системи підготовки кваліфікованих українських ремісників у навчальних закладах Галичини різного рівня. Зазначене явище відбувалося шляхом запровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх і художньо-промислових предметів (рисунок, промислові рисунки, фахова наука, практичні заняття у майстернях і т. ін.), профілювання навчальних закладів за видами ремесла і статтю вихованців, що утворювало ремісничу освіту як складову частину художньо-промислової освіти краю досліджуваного періоду. Характерною рисою української ремісничої освіти молоді Галичини першої третини ХХ століття було її національне узмістовлення, спрямоване на подолання економічної кризи, безробіття у тогочасному суспільстві і розбудову власної держави.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Актуальність проблеми для сучасної системи професійної ремісничої освіти молоді передбачає продовження дослідження, а отримані висновки – перевірки і впровадження у навчально-виховний процес.

1. Білавич Г., Савчук Б. Товариство “Рідна школа” (1881–1939 рр.). – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. – 207 с.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. – К., Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2004. – 1440 с.

3. Галуцинський І. Фахове організування в заведеннях праці // Рідна школа. – Львів, 1939. – Р. VIII. – Ч. 11. – С. 173 – 177.

4. ДАІФО. – Ф. 2. – Оп. 6. – Спр. 414. – 125 арк.

5. ДАІФО. – Ф. 2/1с. – Оп. 10. – Спр. 10. – 60 арк.

6. До якої школи послати діти? // Рідна школа. – Львів, 1938. – Р. VII. – Ч. 12. – С. 194 – 197.

7. Жіночі фахові школи // Нова хата. – Львів, 1929. – Р. V. – Ч. 7. – С. 7.

8. З життя Рідної школи // Рідна школа. – Львів, 1939. – Р. VIII. – Ч. 10. – С. 170.

9. З життя Рідної школи. Ткацькі курси // Рідна школа. – Львів, 1939. – Р. VIII. – Ч. 5. – С. 81.

10. З життя Рідної школи. Фахове шкільництво Р.Ш. в минулому році // Рідна школа. – Львів, 1933. – Р. II. – Ч. 11. – С. 189 – 190.

11. Кецик У.В. Громадянське виховання учнів українських професійних шкіл Галичини (перша третина ХХ ст.): Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Київський національний університет ім. Т.Шевченка. – Івано-Франківськ, 2005. – 20 с.

12. Ковальчук О.Б. Освітня діяльність і педагогічні погляди Д.Коренця в контексті розвитку українського кооперативного шкільництва у Галичині (кін. XIX – перша пол. XX ст.): Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Харківський державний педагогічний університет ім. Г.Сковороди. – Івано-Франківськ, 2000. – 19 с.

13. Коли хочете стати добрим ремісником // Рідна школа. – Львів, 1938. – Р. VII. – Ч. 20. – С. 216 – 217.

14. Коренець Д. Львівські фахові школи // Рідна школа. – Львів, 1938. – Р. VII. – Ч. 11. – С. 173 – 174.

15. Коренець Д. Фахові школи // Рідна школа. – Львів, 1936. – Р. V. – Ч. 9. – С. 133 – 134.

16. Лучишин І. Чим є для нас фахове шкільництво? // Рідна школа. – Львів, 1933. – Р. II. – Ч. 2. – С. 17 – 19.

17. Лучишин І. Чим є для нас фахове шкільництво? // Рідна школа. – Львів, 1933. – Р. II. – Ч. 3. – С. 35 – 37.

18. Максисько Т.С. До питання історії розвитку художньої освіти у Львові // IX наукова конференція... кафедр Львівського державного інституту прикладного і декоративного мистецтва за 1967 р.: Зб. матер. – Львів: Львівський університет, 1968. – С. 23 – 27.

19. М.Ф. (Деркач М.). Всі українські діти до української школи! Хто минає свою рідну школу й посилає дитину до чужої школи – той ворог своєї дитини й свого народу // Нова хата. – Львів, 1927. – Р. III. – Ч. 7 – 8. – С. 8.

